

MONİKA ƏLİ: “BRİK LEYN” ROMANINDA POSTKOLONIAL DİSKURS

Postkolonial ədəbiyyatın əsas xüsusiyyəti dünya düzəninə marginal və ya sərhəd situasiyalarında təqdim edilməsidir. Belə ədəbiyyat bir qayda olaraq cəmiyyətdən ayrı düşən, əsas dəyərlərindən – milli-mədəni kimliyindən məhrum olan fərddən söz açır. Eyni zamanda, belə qəhrəmanlara dövrün tələblərinə cavab vermək, düşdükləri yeni cəmiyyətlə bir araya gəlmək şansı verilir. Görünür elə bu səbəbdən postkolonial ədəbiyyat milli-mədəni kimlik probleminin bədii həllinə çevrilir və müxtəlif mədəniyyətlərlə bağlı insanların birgəyaşayış yollarını irəli sürür. Marginalların cəmiyyətin dominant qüvvələri ilə qarşılıqlı əlaqəsi və fikir ayrılıqları, müxtəlif mədəniyyətlərin birgəyaşayışı və milli kimlik mücadiləsi bir qayda olaraq postkolonial ədəbiyyatın aparıcı mövzularındandır. O da qeyd edilməlidir ki, postkolonial ədəbiyyat mühacirlərin son dərəcə qeyri-adi və müxtəlif təcrübələrindən təsirlənir və multikulturalizm, milli-mədəni kimlik axtarışları, yerlilərlə gəlmələrin qarşılıqlı qarşılıqlı nikahlarla bağlı problemlərə toxunur.

Çağdaş ingilis ədəbiyyatında öz sözünü deyən Salman Rüşdi, Vidiadhar Suracprasad Naypol, Timoti Mo, Arundhati Roy kimi postkolonial ədəbiyyatın nümayəndəsi olan Monika Əli yaradıcılığı son dövr ədəbiyyatşünaslığının problemləri ilə öyrənilir. Onun “Brik Leyn” (Brick Lane, 2003), “Mavi Alentejo” (Alentejo Blue, 2006), “Mətbəxdə” (In the Kitchen, 2009) “Danışılmamış hekayə” (Untold Story, 2011), “Sevgi evliliyi” (Love Marriage, 2022) əsərləri İngiltərədə yaşayan etnik azlıqlardan bəhs edir. Mühacir həyatı yaşayan bu ailələr ölkənin irəli sürdüyü milli-mədəni əməkdaşlıq siyasətində iştirak edir, multikultural toplumun nümayəndələri kimi ingilis cəmiyyətinə inteqrasiya edirlər.

İngilis qadını ilə banqladeşli gəncin qarışıq nikahından doğulan Monika Əli qeyd edirdi ki, “Kitab ailə tarixçəm haqqında deyil. O ailəmlə bağlı məsələlərə toxunmur. Amma orada bir şey var: ilk baxışdan müəyyən etmək çətin, lakin bu bir etirafdır. Mən belə düşünürəm” [1].

“Brik Leyn”-in qəhrəmanları Banqladeşdən gələn və London borosunun (London borough) Tauer Hamlets (Tower Hamlets) hissəsinə yerləşən cənubi asiyalılardır. Monika Əli də qarışıq ailədə dünyaya gəlmiş, yarı ingilis, yarı banqladeşlidir. Gənc yaşlarında İngiltərəyə köçmüş, yüksək təhsil almışdır. Onun qəhrəmanı Naznin də yeni ölkədə yaşamağa çalışır, ingilislərlə birgə yaşamağa cəhd edir və sonda istəyinə nail olur. Həyat yoldaşı Şani isə mövcud həyat tərzinə dözmür və İngiltərəni tərk edib öz vətəninə döndür. Nazninin kiçik bacısı Hasina isə Banqladeşdə qalır və gənc yaşlarında dözülməz həyat şəraitinə etiraz edərək evdən qaçır. Hasinanın bacısına, Londona ünvanladığı məktublar vasitəsilə hər iki qadının taleyi, həyata baxışları və məşəqqətli yaşayışları əsər boyu oxucunun gözü önündə canlanır.

Londonun şərqində yerləşən Brik Leyni ingilislər “Kiçik Banqladeş” adlandırırlar. İst Endin mühacir şəhərçiyi də deyirlər. Roman Londonun çoxmədəniyyətli Tauer Hamlets borosundan və Brik Leyn küçəsində yaşayan banqladeşlilərin həyatından bəhs edir. Nəşr edildiyi gündən böyük rəğbət qazanan əsər böyük oxucu auditoriyası da əldə edir. Monika Əli bu əsərə görə ədəbiyyat üzrə ən yüksək mükafat – Buker (Booker Prize for Fiction) siyahısına düşür.

Ceraldin Bedellə görə “Brik Leyndə hər şey var: mürəkkəb personajlar, cəlbedici hekayə və cəmiyyət haqqında düşüncələr... Üstəlik, tale və azad iradə haqqında düşüncələr. O həmçinin çox gülməli və kədərli” [3].

Böyük bacının tanımadığı və özündən yaşca çox böyük banqladeşli ilə evliliyi fonunda mühacir həyatı yaşayan asiyalıların acınacaqlı həyat təzi təsvir edilir. Böyük arzular arxasınca İngiltərəyə üz tutan, lakin yerlilər tərəfindən qəbul edilməyən, dil və din ayrılığına məruz qalan banqladeşli kəndlilərin həyatı dünyada gedən global problemlərlə bir arada çıxış edir. Evindən, eşiindən uzaq düşən, yeni ölkədə də özünə həyat qura bilməyən “kiçik” insanlar “böyük” siyasətin qurbanına çevrilir. Yazıçı ürək ağrısı ilə ziyalı banqladeşlinin diliylə deyir:

“- Bu, bizim taleyimiz, faciəmizdir. Mühacir kimi yaşamaq əzab çəkməkdir.

Evin xanımı başını aşağı saldı. Soğana bənzər burnunu ovuşdurdu.

- Nədən danışırısan?

- Mədəniyyətlərin toqquşmasından.

- Nə haqqında?

- Nəsillərarası münasibət haqqında, - deyə Çanu əlavə etdi.

- Faciə nədədir?

- Bu, təkcə mühacirətlə bağlı deyil. Faciə kökümüzdən uzaq düşməkdir” [2, s.19].

İlk dəfə Brik Leyni görən Naznin onun Banqladeş olduğunu zənn edir. Burada hind restoranları, məscid və ibadət evləri, bazar və hicablı qadınlar, səkilərdə və divarlarda benqal dilində yazılan sözlər onda təəccüb doğurur. Brik Leyn həm İngiltərənin, həm də Banqladeşin bir hissəsi idi. Bura həmçinin müxtəlif xalqların birləşdiyi yer, mühacirlərin cənnəti və cəhənnəmi idi: “Yanıb-sönən ön və arxa fənərlər küçəni karnavala bənzədirdi. Avtobus bir az atıb-tuturdu. Mağazaların vitrinləri par-par parlayır, dəri, geyim, sari dükənləri, cips və pizza satan marketlər, dünyanın hər yerindən hər cür əşyalar göz qamaşırdı. Avadanlıqlarla dolu olan kitab dükənləri, tərəvəz məhsulları; alkoqollu içki dükənləri; vitrinlərində stul, stol, tərlək və audiokassetlərlə dolu olan dükənlər; elə bil heç nə satmayan,

lakin həmişə Pəncab paltarında saqqallarını sığallayan, qəlyanlarında tüstü buraxan insanlarla dolu olan dükanlar” [2, s.7].

Yazıçı “Brik Leyn” romanına Tauer Hamletsin Spitalfilds ərazisində yerləşən eyniadlı küçənin adını vermişdir. Brik Leyn Tauer Hamletsin ərzaq və işçilərlə təmin edir və bir növ London üçün sənaye və ticarət funksiyasını daşıyır. Tauer Hamletsin şərqindəki ərazi Londonun İst Endi kimi də tanınır. Onu da qeyd edək ki, Brik Leyn mühacirlərin yaşadığı ucuz yaşayış yeridir. Buradakı evlər elə bu ərazidə hazırlanan qırmızı kərpicdən tikilib. Küçənin adı da elə bu kərpic zavodunun adı ilə bağlıdır: banqladeşli londonluların məhəlləsi – Brik Leyn.

Naznin Brik Leynə ilk dəfə ayaq basanda qırmızı kərpicli yerləri tükənməz və sonu olmayan çətinliklər ərazisi, cəhənnəm kimi qəbul edir: “Naznin başını qaldırıb boz qüllələrə, onların arasında görünən solğun səmadakı zolaqlara, sonra küçədəki hərəkətə baxdı. İnsanlardan çox maşın var idi, gurultulu metal ordusu şəhəri parçalayırdı. Nəhəng yük maşını onun qarşısını kəsdi, benzin iyi burnuna, mühərrik səsi başına düşdü. Yoldan keçənlər çox sürətlə gedir, qabağa baxıb heç nə görmür, ya da səkidə ayaqlarına baxıb gölməçələrə, zir-zibillərə nəsa deyirdilər. Ağ dərili qadınlar ayaqları kəsilmiş və bədəninə yapışmış şalvarla gəzdirilər” [2, s.10].

Şərqi Banqladeşdən gələn Naznin kasıb kəndli ailəsindəndir. O, dünyaya gələndə cəmiyyətdə artan iğtişaşlar və müstəqillik əldə etmək istəyi Pakistanın ərazisini iki yerə ayırır və bu ərazi sonralar Banqladeş dövlətinin yaranmasına yol açır. Bu tarixi hadisələr fonunda dünyaya gələn Nazninin uşaqlıq illəri acınacaqlı şəraitdə keçir. Anasının ölümündən sonra kiçik bacısı ilə kasıb komasında yaşayan Naznin ərə getmək məcburiyyətində qalır. Atası və qohumları onu İngiltərədə yaşayan “layiqli” ərə yola salırlar. Gənc qızın ata evindən ayrı düşməsi ona ikinci həyat bəxş edir. Lakin bu həyat ona yeni sürprizlər gətirir: yad ölkədə, yad mədəniyyətin daşıyıcıları ilə görüş ona yeni çətinliklər yaradır. Özündən böyük olan əri də Naznini görmür, çünki adətə görə bəy gəlini toydan əvvəl görə bilməz. Elə bu səbəbdən o, Nazninin atası ilə danışır, razılığa gəlir və “gəlini” özü ilə İngiltərəyə aparır. Bacısından aldığı şikayət məktubları da Naznini bədbəxt edir. Adət-ənənəyə riayət edən banqladeşli ailələrin hər birində kişi dominant, qadın isə onun köləsi kimi yaşayır. Naznin bacısını İngiltərəyə gətirmək istəyir. O, qadın kimi xoşbəxt olmasa da, yerli sakinlər kimi azad olmasını düşünür. Amma bununla belə, vətəninə qəbul etdiyi sosial ənənələrə əməl edir. Banqladesin müsəlman qadınları bu qayda-qanunlarla yaşayır, onlara riayət edirlər. Meri Uippəl yazır ki, “Brik Leyn kecmisin mədəniyyətdən köklü şəkildə fərqlənən yeni mədəniyyətin imkanlarına baş vuran bir mühacirin emosional durumunu göstərir” [6].

Canuva gəldikdə o, isində vicdanla çalışır, vəzifə yüksəlisini arzulayır, ingilislərə qavnavıb-qarışmaq istəyi ilə yaşayır. Bilikli və təhsilli olduğunu qürur hissi ilə səsləndirir, banqladeslilər arasında savadlı və oxunmuş olduğunu tez-tez xatırladır. Dəkkə universitetinin ingilis dili və ədəbiyyatı fakültəsini bitirən Canu özü ilə fəxr edir. Uilvam Vordsvort və Alfred Tennisona sitat gətirir. Benqal sairələri Rabindranat Taqor və Nazrul İslamla övünür. Lakin onun təhsilli olması ingilislərə maraqlı deyil. Onun ingilis ədəbi dilini yüksək səviyyədə bilməsi bəzən gülüş doğurur, çünki ingilislər artıq slenqlərlə danışır. Canu karyerasını məhv edən həmkarlarını irqi ayrı-seçkilikdə günahlandırır, özünü isə qərəzli münasibətin qurbanı kimi təqdim olunur. Qırx illik ömrünün on altı ilini İngiltərədə yaşayan “oxunmuş” Canu bu ölkədən və onun sakinlərindən incik düşür.

Canu ingilis cəmiyyətinə inteqrasiya etməyə çalışır, lakin eyni zamanda öz mühihi ilə əlaqə saxlayır. Tədricən anlayır ki, ondan başqa hamı isdə yüksəlir. Başa düşür ki, başqa “ irqə” mənsubdur və elə bu səbəbdən karyera yüksəlisinə nail olmayacaq. Canu nümunəsində Monika Əli oxucuya irqi ayrı-seçkilivə məruz qalan, cəmiyyətdə “sıxışdırılan” insan həyatından bəhs edir, onun yaşadığı “kiçik” problemlərin “böyük” problemlərlə bitməsinə dilə gətirir. Canu dəfələrlə həyat yoldaşına şikayət edir, banqladeslilərə qarşı ən çox nifrət hissini yerli sakinlərin bacarıqsız işçilərində görür. Beləcə, yazıçı irqçiliyə məruz qalan gəlmələrin nifrət və hiddətinə də yer ayırır:

“ - Bu mənim uğur hekayəmdir, dedi Canu və çiyinlərini çəkdi. Amma mühacirlərin hər uğur hekayəsinin arxasında dərin bir faciə dayanır.

- Nə mənada bu fikirdəsen?

- Mən Qərb dəyərləri ilə bizim dəyərlərin toqquşmasından danışıram. Mən cəmiyyətə inteqrasiya etmək ümitsizliyindən və öz milli kimliyini, mədəni irsini qoruyub saxlamaq ehtiyacından danışıram. Mən öz millətinin nə olduğunu bilməyən uşaqlardan danışıram. Mən irqçiliyin hökm sürdüyü cəmiyyətdə özgüləşmiş hisslərdən danışıram. Mən dəli olmamaq və eyni zamanda ailəmi ən yaxşı şəkildə təmin etmək üçün dəhşətli mübarizədən danışıram” [2, s.49]. Canu öz ölkəsinin vətənpərvəridir. O, benqal dili, mədəniyyətini sevir, Rabindranat Taqora heyrandır və hər fürsətdə onun seirlərini əzbərdən deyir. Benqal dili və mədəniyyəti bütün əsər boyu önə çıxır və Canunun şəxsinə kimlik mübarizəsinə çevrilir. Canu qızlarına öz mədəniyyətini təbliğ edir, lakin yeni ölkədə doğulmuş Bibi və Şəhanə onu dinləmir, davranışlarını versiz savırlar. Canu qızlara benqal vətənlərini və benqal paltarlarını gevməyi tövsiyə edir. Ölkəsinin həm benqal, həm də islam varlığı onun fikirlərində aydın şəkildə hiss olunur, amma eyni zamanda da Şərqi banqladeslilərin ikili kimliyini əks edir. Naznin Londondakı həyatını iki qızına həsr edir. Qızlar böyüdükcə ənənəvi müsəlman həyat tərzini və yaşadıqları ailə ilə ingilis mədəni dəyərləri arasında fərqlər ortaya çıxır. Hər iki qızın simasında Monika Əli mədəni münaqişələrdən varanan problemləri acmağa çalışır. Şəhanə benqal musiqisinə qulaq asmaq istəmir. Ona “sırınan” milli dəyərlərə etinasız yanaşır, özünü ingilis ailəsindən çıxan fərd kimi aparır. Cənub-Şərqi Asiyada gevilən salvar-qamiz ona vad gəlir, cins salvarları onun ürəyinə yatır. İngilis məktəblərində verilən vətənləri sevir, öz milli mətbəxinə bəvənmir. Banqladeslə bağlı heç bir xəbər eşitmək istəmir və bütün formalarda etiraz edir. Anasını ilk dəfə buz meydançasına aparən Şəhanə ona fəxrli harada olduğunu xatırladır:

“Naznin arxaya cəvridi. Buza necə çıxmaq onu maraqlandırmırdı. Onun fikirləri çoxdan orada idi.

- Sarıdə buz üstündə sürüsmək olarmı?

Sahanə artıq konkilərin bağlarını bərkidirdi.

- Sən İngiltərədəsən. Nə istədiyini edə bilərsən” [2, s.402].

Canu qızlarının sona qədər “pozulmasının” qarşısını almaq üçün onları vətənə – Banqladesə aparmaq istəyir.

Naznin və Canu qızları ilə bağlı iki müxtəlif mövqedə dayanırlar. Ata daha çox onları adət-ənənəyə bağlamaq, banqladesli qızlar kimi yaşamaq istədiyini tələb edirsə, ana qızlarına seçim imkanı verir. Görünür elə bu səbəbdən Canu İngiltərəni tərk edib Banqladesə üz tutanda, Naznin qızları ilə burada qalır. Banqladesə dönmə fikrini qızları qəbul etmir və atalarına narazı olduqlarını bildirirlər. İngiltərədə anadan olan qızlar evdən qaçmağı planlayır, Banqladesdə yaşamağı təsəvvür etmirlər. Qızlarını qoruyan Naznin məhz bu səbəbdən İngiltərədə qalmaq və Bibi və Şahanə ilə həyatı davam etmək qərarını verir. Rəfiqələri ilə paltar tikir, özünü və qızlarını dolandırır.

Brik Leyn romanında postkolonial problemləri öyrənən Marqaret Nilsson yazır ki, “Monika Əlinin baş qəhrəmanları Qərb diskursu çərçivəsində yaradılmışdır. Amma, eyni zamanda da o, qəhrəmanlarını Şərq mədəniyyəti haqqında bilikləri əsaslanan bir dünyaya yerləşdirmişdir” [5].

Qəhrəmanların kimliyini müəyyən etmək üçün postkolonial diskurslara diqqət etsək bir neçə məqamı görə bilərik. Onlar sanki öz kimliyinə sığındıqları içdən çölə boylanır, eyni zamanda da öz daxili dünyalarına nəzər salırlar. Naznin yad ölkədə özü olmaq istəyir, amma həyat şərtləri onu başqası olmağa məcbur edir. Şani ingilis cəmiyyətində banqladeslilər kimi yaşamaq istəyir, amma onu bu cəmiyyətdə qəbul etmirlər. Bu proses o qədər dolaşıqdır ki, bu “zəhiri” və “batini” hadisələr müəyyən sərhədləri itirir. Postkolonial kimlik məsələləri o qədər mürəkkəb bir prosesdir ki, fərd bu prosesin içində nə orda, nə də burda sona qədər qərar tuta bilmir. Bu da fərddə ilk növbədə qeyri-müəyyənlik hisslərini yaradır, biri-birini əvəz edən gah burda, gah orda statusuna yol açır. Problem ondadır ki, bu proses sonsuz dəyişikliklərlə davam edir. Postkolonial diskurs bu “var-gəl”lərdə baş verir.

Bir qayda olaraq postkolonial ədəbiyyatın qəhrəmanı hibrid situasiyada, hibrid gerçəklikdə yaşayır. Ədəbi tənqid məhz bu situasiyanı “aralıq halı” [4] adlandırırdı. Bu proses qeyri-sabit şəraitə yol açır, fərdin mənəvi dünyasında boşluqlar yaradır. Kimliyin formalaşması prosesi demək olar ki, davamlı şəkildə dəyişir və biri-biri ilə sıx əlaqədə olan qurmaq və dağıtmaq prosesindən keçir.

Bu kimi prosesləri təsvir edən postkolonial ədəbiyyat cəmiyyətdə mövcud olan gərginlikdən, müəyyən tarixi mərhələlərlə bağlı mühacir axınından yazır. Görünür elə bu səbəbdən istənilən postkolonial ədəbiyyatda yerli və gəlmə diskurslardan istifadə edilir. Beləliklə, postkolonial ədəbiyyat sonsuz sayda oxşar və fərqli dialoqları yeni bir kimliyin “əriməsi” və yenidən “inşası” prosesinə cəlb edir. Yalnız bu prosesi deşifrə edən oxucu postkolonial diskurslara aydınlıq gətirə bilər.

Ədəbiyyat

1. Ali, M. Where I'm coming from *The Guardian*. 17 Jun., 2003. <https://www.theguardian.com/books/2003/jun/17/artsfeatures.fiction>
2. Ali, M. *Brick Lane*. Great Britain: Black Swan. 2004, 496p.
3. Bedell, G. Full of East End promise. Monica Ali's tale of British Asians, *Brick Lane*, is painful and funny <https://web.archive.org/web/20080126142314/http://observer.guardian.co.uk/bookgroup/story/0,13699,991603,00.html>
4. Hall, S. *Critical Dialogues in Cultural Studies*. London: Routledge. 1996, 541p.
5. Nilsson, M.W. A Post-Colonial Study of Fact and Fiction in Monica Ali's *Brick Lane*. 2010, p.6. https://www.academia.edu/3596720/A_Postcolonial_-_Study_of_Fact_and_Fiction_in_Monica_Ali's_Brick_Lane
6. Whipple, M. Monica Ali. *Brick Lane*. <http://marywhipplereviews.com/-monica-ali-brick-lane-bangladesh/>

Açar sözlər: Monika Əli, “Brik Leyn”, postkolonial diskurs, milli kimlik

Ключевые слова: Моника Али, «Брик-лейн», постколониальный дискурс, национальная идентичность

Key words: Monica Ali, “Brick Lane”, postcolonial discourse, national identity

Моника Али: постколониальный дискурс в роман «Брик-лейн»

Резюме

Как правило, постколониальная литература затрагивает вопросы, связанные с мультикультурализмом, поиском национально-культурной идентичности, конфликтами между иммигрантами и местным населением, смешанными браками. Происходящие в мире процессы, новый поток иммигрантов открывают путь к актуализации этой литературы, создают основу для создания новых литературных образцов. Моника Али — одна из писательниц, говорящих о постколониальных проблемах в современной английской литературе. Его роман «Брик-лейн», — одно из заставляющих задуматься произведений, положивших начало изучению постколониальных дискурсов. Автор статьи рассматривает проблему постколониального дискурса в романе «Брик-лейн», на уровне восточного и западного мировоззрения.

Monica Ali: Postcolonial Discourse in the Novel “Brick Lane”

Summary

As a rule, postcolonial literature deals with issues related to multiculturalism, the search for national-cultural identity, conflicts between immigrants and the local population, mixed marriages. The processes taking place in the world, the new flow of immigrants open the way for the actualisation of this literature, create the basis for the creation of new literary samples. Monica Ali is one of the writers talking about postcolonial problems in contemporary English literature. His novel “Brick Lane” is one of those works that initiated the study of postcolonial discourses. The author of this article examines the problem of postcolonial discourse in the novel “Brick Lane” at the level of Eastern and Western worldviews.

RƏYÇİ: dos. S.Abbasova